

УДК 373.21:37.036

ТЕАТРАЛІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ

Зозуля А. В.

У статті аналізується театралізована діяльність дошкільників як ефективний засіб розвитку творчої особистості дитини, характеризується роль виховання в організації театральньо-освітнього простору формування творчої особистості засобами театралізованої діяльності. Подані практичні рекомендації щодо розвитку особистості дитини засобами театральної педагогіки.

Ключові слова: театральньо-освітній простір, театралізована діяльність, естетично-емоційна чуйність, творча особистість, дошкільники.

В статье анализируется театрализованная деятельность дошкольников как эффективное средство развития личности ребенка, характеризуется роль воспитания в организации театрально-образовательного пространства формирования личности средствами театрализованной деятельности. Даны практические рекомендации по развитию личности ребенка средствами театральной педагогики.

Ключевые слова: театральньо-образовательное пространство, театральная деятельность, эстетически-эмоциональная отзывчивость, творческая личность, дошкольники.

The article is an analysis of theatricalized activities of preschoolers as an effective means of development of the child's creative personality. It describes the role of education in the organization of theatrical-educational space of the creative personality formation by means of theatricalized activities and puts forward practical recommendations on the child's personality development by means of theater pedagogy.

Key words: theatrical-educational space, theatricalized activities, aesthetic-emotional responsiveness, creative personality, preschoolers.

У період модернізації системи освіти особливої значущості і ваги набувають завдання виховання творчої особистості, що стоять перед дошкільним навчальним закладом. Національна Доктрина розвитку освіти в Україні, Закон України "Про дошкільну освіту", Базовий компонент дошкільної освіти та програма "Українське дошкілля" чітко визначили пріоритети розвитку дитини як творчої особистості.

Зазначені документи орієнтують вихователя на підвищення актуальності завдань розвитку творчого потенціалу дитини як засобу формування її духовного світу, національної свідомості, морально-етичних ідеалів. Закон України "Про дошкільну освіту" чітко визначає, що в умовах оновлення суспільства, відродження національної культури орієнтація на творчий розвиток особистості є світоглядною засадою сучасного виховання та освіти.

Сучасна педагогічна наука розглядає освіту як процес відтворення духовного потенціалу людини, що має у своєму потенціалі різноманітні сфери освітньої дії на дитину.

Сфера мистецтва розглядається як простір, що сприяє формуванню соціально-естетичної активності дитини. На думку сучасних дослідників проблем дошкільної освіти, розкриттю внутрішніх якостей особистості і самореалізації її творчого потенціалу найбільше сприяє синтез мистецтв.

Ці наукові знахідки вчених (Л. С. Виготський, Б. М. Теплов, Д. В. Менджеріцька, Л. В. Артемова, Е. Л. Трусова, Р. І. Жуковська, Н. С. Карпинська та ін.) зробили актуальною проблему освіти і виховання дошкільників засобами театралізованої діяльності як могутнього синтетичного засобу розвитку їх творчих здібностей.

Виклад основного матеріалу. Л. С. Виготський вважав, що "акторська праця є своєрідною творчістю психофізіологічних станів людини". Вона сприяє розвитку у дошкільнят фантазії, виникнення у їхній уяві яскравих образів літературних героїв, казкових персонажів. Крім того, малюки вдаються до виразного втілення психоло-

гічних особливостей персонажів, самостійно добирають для них засоби мовленнєвої (інтонації) та зовнішньої виразності (виразні рухи: рук – жести; обличчя – міміка, всього тіла – пантоміміка).

Оскільки провідною діяльністю дітей у дошкільному віці є ігрова діяльність, то саме гра у різних її формах має стати для педагога дієвим засобом формування особистісних якостей та творчих здібностей дітей дошкільного віку. Відтак різнобічний вплив театралізованих ігор на дитячу особистість дає змогу використовувати їх ненав'язливий педагогічний потенціал. Розвивальна можливість театралізованої діяльності полягає у формуванні емоційної сфери дошкільників: дитина немовби переживає внутрішнє оновлення, сценічну дію сприймає як своє власне життя, має можливість безпосередньо проявляти емоції та задовольняти різнобічні творчі інтереси. Різноманітні форми та багатогранність театралізованої діяльності виступають домінантою в освітньо-виховному процесі дошкільного навчального закладу й стимулюють розвиток творчої особистості.

Кожна дитина від природи неповторна, унікальна індивідуальність. Якщо створити умови для її розвитку, неодмінно відкриються здібності, закладені у дитині природою. Завдання педагога і полягає в тому, щоб виявити ці перші здібності і на цьому тлі створити належні умови та забезпечити всебічний та гармонійний розвиток дошкільників. А для цього їхнє життя слід наповнювати різноманітною і цікавою діяльністю.

Серед умов організації театралізованої діяльності дошкільнят можна виокремити: взаємозв'язок основних напрямів роботи (літературно-мовленнєвого, мовленнєво-творчого, театральньо-ігрового); комплексне розв'язання мовленнєвих завдань; раціональне поєднання різних видів і типів занять; інтеграція різних видів дитячої художньої діяльності; занурення в активну театралізовану діяльність на основі інформаційно-змістової обізнаності; забезпечення адекватного використання театралізованої діяльності в навчально-виховному процесі та доцільності в частому плануванні різних її видів; особисту зацікавленість вихователя в означеному виді дитячої діяльності.

Охарактеризуємо ці умови детальніше: взаємозв'язок трьох основних напрямів (літературно-мовленнєвого, мовленнєво-творчого, театральньо-ігрового) є важливою умовою навчання дітей творчої розповіді у театралізованій діяльності; літературно-мовленнєвий та театральньо-ігровий напрями були підготовчими, у процесі яких діти засвоювали певні знання, розвивали вміння та навички, які надалі могли використовувати у мовленнєво-творчому напрямі. Літературно-мовленнєвий напрям реалізовувався через сприймання літературних творів, аналіз їх змісту та художньої форми, виконання різноманітних мовленнєвих, мовленнєво-творчих, літературно-мовленнєвих завдань та ігор. Робота за театральньо-ігровим напрямом передбачає ознайомлення дітей із театральною термінологією, різними видами театру, що сприяло розвитку їхніх уявлень про театр, театралізовану діяльність, працю акторів; виконання імітаційно-ігрових та творчих вправ і завдань; використання набутих знань та вмінь під час гри в театр, підготовку театральної вистави. Мовленнєво-творчий напрям пов'язується зі складанням дітьми сюжетів на наочній та словесній основі, самостійним сюжетоскладанням, розробкою сценаріїв за віршованими та казковими текстами на основі комбінування сюжетів.

Серед важливих педагогічних умов можна відокремити комплексне розв'язання мовленнєвих завдань. Навчання творчої розповіді залежить від рівня розвитку зв'язного мовлення, в якому відображається багатство словника, досконалість звукової сторони мовлення, сформованість його граматичної будови. Творча розповідь є вищою формою зв'язного мовленнєвого висловлювання, для побудови якого дитина має опанувати лексичну, фонетичну та граматичну сторони мовлення, тому суттєвим є послідовне розв'язання всіх означених завдань у комплексі.

Раціональне поєднання різних видів (заняття з ознайомлення з художньою літературою, заняття з розвитку мовлення, заняття театрального гуртка) і типів занять (фронтальні, групові, індивідуально-групові) відіграє значну роль в успішному розв'язанні завдання навчити творчої розповіді. Цілеспрямована мовленнєва робота проводиться на заняттях із ознайомлення з художньою літературою, з розвитку мовлення, на комплексних літературно-мовленнєвих заняттях, заняттях театрального гуртка, на заняттях синтетичного типу, що поєднує різні види художньої діяль-

ності, а також у процесі сюжетно-рольових, театралізованих ігор, спілкування, свят та розваг, підготовки театральних вистав. Усе це дає педагогові можливість досягти органічного включення елементів творчої розповіді в різні навчальні, ігрові та побутові ситуації. Окреслена умова поєднується з наступною – інтеграцією різних видів дитячої художньої діяльності. Більшість дослідників підкреслюють образний характер творчих процесів, наполягають на необхідності інтегрування різних видів художньої діяльності як умови естетичного виховання дошкільників, оскільки інтегративний підхід до використання у процесі виховання різних видів художньої діяльності поглиблює естетичний розвиток дитини, поширює можливості образного сприйняття картини світу через твори мистецтва й образного їх відображення в самостійній діяльності. Тенденція до синтезу мистецтв визначається наявністю загальних закономірностей художнього мислення та зв'язком різних видів мистецтв одне з одним та з реальним життям (Т. Алієва, Е. Белкіна, Н. Ветлугіна, Н. Гавриш, О. Дронова, Т. Казакова, Т. Постоян, О. Трусова, О. Ушакова, Г. Шибицька та ін.).

Задля успішного навчання творчої розповіді у процесі театралізованої діяльності необхідно забезпечити її адекватне використання, через доцільність частого планування різних видів театралізованої діяльності. Для цього вихователь під час планування освітньо-виховного процесу включає різні види означеної діяльності (перегляд театральних вистав; підготовку та показ вистав із використанням різних видів театру, театралізовані ігри тощо) як частину заняття (з ознайомлення з художньою літературою, з розвитку мовлення, заняття театрального гуртка), так і у вільний час (вранці або у другій половині дня) під час самостійної ігрової діяльності дітей. Застосовувались різноманітні форми театралізованої діяльності: вистави, театралізовані ігри, ігри в театр, заняття театрального гуртка, що суттєво впливають на зміст і форму дитячих розповідей. Виконуючи ролі у драматичному театрі, дії за персонажів у різних видах театру, дитина створює певне мовленнєве висловлювання. Творча розповідь виявлялася у складанні дітьми сюжетів на наочній і словесній основі та розробці сценаріїв для майбутніх вистав.

Важливою умовою забезпечення успішності театралізованої діяльності є особиста зацікавленість вихователя у цьому виді дитячої діяльності. За словами В. Сухомлинського, щоб діти яскраво передавали художні образи, слід перенести хоча б одну іскру з вогню своєї творчості до свідомості дитини.

У дослідженні Н. Гавриш визначено професійні та особистісні якості педагогів, які забезпечують успішність творчого навчання дітей: схильність педагога до творчої діяльності; вміння швидко і гнучко перебудувати намічений план роботи залежно від можливостей дітей та відповідно до варіантів рішень, що пропонуються, – запитань, ідей, проблем, які виникають у будь-якій творчій діяльності; вміння орієнтуватися на індивідуальні особливості кожної дитини, забезпечення оптимальних умов розвитку всім дітям групи, різних за рівнем розвитку інтелектуальних та творчих здібностей, нахилів, інтересів, знань. В орієнтуванні на потреби кожного педагог мусить все ж таки враховувати поставлені завдання, дотримуватися напряду, обраного для всієї групи. Важливим також є: дотримання у стосунках з дітьми тактики партнерства, співробітництва, підтримки їхніх інтересів, заохочення до творчої діяльності; особистісна готовність до творчості, що виявляється в певних психологічних рисах, – психологічна зрілість, реалізація себе в житті, прийняття нового, емоційна стабільність та усталеність; наявність у педагога спеціальних здібностей чи навичок творчої діяльності, що дають змогу зацікавити дітей процесом виконання роботи; високий рівень професійної підготовки, що передбачає знання програми навчання та виховання, високий рівень власної культури мовлення, володіння педагогічними технологіями навчання й розвитку мовлення, добре розвинена творча уява.

Отже, аналіз наукових підходів до визначення умов, сприятливих для розвитку театралізованої діяльності та зв'язного мовлення дітей, дав змогу урахувати лінгводидактичні, психолого-педагогічні аспекти експериментальної роботи.

Театралізована діяльність у дошкільному віці є одним із найефективніших засобів педагогічного впливу на розвиток особистості дитини. Водночас театралізована діяльність виступає як специфічний вид дитячої активності, один із найулюбленіших видів творчості.

У театралізованій діяльності реалізуються **потреби дитини** у:

- самовираженні;
- спілкуванні;
- пізнанні себе через відтворення різних образів.

У відвертому, щирому ставленні до художнього образу, втіленні його у різних формах театралізованої діяльності дитина виявляє рівень художньо-естетичного сприймання, мовленнєву компетенцію, певні знання, вміння, навички, здобуті нею раніше в умовах спеціально організованого навчання.

Театралізована діяльність дитини дошкільного віку має такі **види**:

- сприймання театрального видовища, що сприяє засвоєнню найкращих форм літературного мовлення;
- театралізована гра, спрямована на активізацію словника і зв'язного мовлення, сюжетоскладання;
- підготовка театральної вистави (репетиції, відпрацювання виразності мовлення).

Відповідно до видів, організація театралізованої діяльності передбачає три основні **напрями роботи**:

- пізнавальний – формування у дитини певних знань, умінь, уявлень про театр, театральну термінологію; передбачає ознайомлення з театром, художньо-естетичне сприймання;
- ігровий – створення сприятливих умов для ігрової діяльності, спонукання дитини до імпровізації, використання набутих знань у грі; містить ігри-драматизації та імпровізовані ігри;
- сценічний – у дитини відбувається формування театральних дій, елементів сценічної виразності, майстерності; містить репетиції, вправи, роботу в театральному гуртку, підготовку вистави.

З-поміж ключових понять театралізованої діяльності виділяємо: сюжет, сценарій, гру за сюжетом літературного твору, театралізацію, казку-показку.

Сюжет – це усне зв'язне висловлювання, що відбиває у стислій формі динаміку основних подій гри.

Сценарій складається в усній формі (але може бути записаним дорослим за дітьми) задля розігрування певного сюжету в різних видах театралізованих ігор.

Гра за сюжетом художнього твору – це гра, в якій дитина, взявши за основу літературний текст будь-якого твору, розгортає власний сюжет, доповнює авторський текст новими діями та персонажами.

Театралізація – це передача авторського або складання власного тексту на задану тему за допомогою вербальних і невербальних засобів виразності, підготовка та показ вистави за ним.

Казка-показка – це казка, персонажами якої можуть бути не лише живі істоти, а й неістоти (дорога, камінець).

Театралізована діяльність впливає на розвиток різних сторін життєдіяльності дитини. Вона сприяє розвитку *інтелектуальної сфери*, адже засобами театру збагачуються знання дитини про театр та людей, які там працюють, вона вчиться порівнювати героїв різних казок, планує власні дії щодо реалізації задуму майбутньої вистави.

Розвиток *фізичної сфери* містить залучення дитини до показу окремих дій (з іграшками, персонажами казок), імітації рухів, дій поетичних героїв, використання рухових дій у процесі театралізованих ігор, добір рухів відповідно до характеру персонажа.

Комунікативна сфера – це узгодження власних дій із діями інших дітей, участь у спільних із вихователем діях за сюжетами літературних творів, усвідомлення колективного характеру дітворення.

Театралізована діяльність передбачає також розвиток *морально-вольової сфери*, тобто вміння впізнавати героїв та персонажів у знайомих казках, висловлювати своє ставлення до них, робити самостійні оцінні судження, давати морально-етичні та естетичні оцінки, визначати альтернативу в оцінці героїв.

Щодо *поведінкової сфери*, то під час походів до театру дитина опановує правила поведінки в театрі, ідентифікує почуття і вчинки персонажів із власними.

Театралізована діяльність у дошкільному віці усвідомлюється педагогами як один із найефективніших засобів педагогічного впливу на розвиток творчої осо-

бистості дитини, що використовується з певною метою і спонукається мотивами. Педагог має на меті розвивати в дошкільників: уміння "входити в образ" і "утримувати" його впродовж усієї театралізованої діяльності; усвідомлення мовленнєвих та виконавчих дій; уміння передавати характерні особливості будь-якого художнього образу; переносити отримані уявлення в самостійну ігрову діяльність; виявляти зацікавленість до театру як виду мистецтва; усвідомлення змісту, ідеї, художніх образів літературних творів.

Водночас театралізована діяльність виступає як специфічний вид дитячої активності, один із найулюбленіших видів творчості. Ще С. Русова довела природність "драматичного інстинкту малюків". Діти охоче залучаються до театралізованої діяльності завдяки літературним, ігровим, особистісним мотивам. У них з'являються різноманітні потреби у грі, що виникають під впливом літературного твору. А також бажання самовираження, спілкування, пізнання себе через відтворення різних образів. У відвертому, щиросердному ставленні до художнього образу, втіленні його в різних формах театралізованої діяльності дитина виявляє рівень художньо-естетичного сприймання, мовленнєву компетенцію, певні знання, вміння, навички, здобуті нею раніше в умовах спеціально організованого навчання.

Отже, організація театралізованої діяльності передбачає формування в дітей певних уявлень про театр, театральну термінологію, тобто пізнавальний напрям спеціального навчання; створення сприятливих умов для ігрової діяльності, спонукання дітей до імпровізації, використання набутих знань у грі, тобто ігровий напрям та сценічний, у процесі якого відбувається формування театральних дій, елементів сценічної виразності.

Такий підхід до усвідомлення змісту театралізованої діяльності вчені співвідносять з оцінкою її як видовища, ефективного впливового засобу наочного навчання й виховання (Ю. Перенчук); як специфічного виду сюжетно-рольової гри (Л. Артемова, Н. Карпинська, Т. Маркова, Д. Менджеричька), в якій діти відтворюють власні враження, уявлення; і як театральної вистави – способу вправлення дошкільників у виразному мовленні, розвитку їхніх творчих здібностей (О. А. Амацьєва).

На нашу думку, саме такий підхід дасть змогу упорядкувати мовленнєву роботу, врахувати специфічність мовленнєвих завдань у кожному з напрямів, посилити вплив театралізованої діяльності на оволодіння дітьми різними типами зв'язних висловлювань у взаємозв'язку. Адже під час перегляду вистави, ознайомлення з літературними творами за допомогою театру дитина отримує зразки правильного, красивого, емоційно забарвленого зв'язного мовлення, насиченого влучними образними висловами, прислів'ями, приказками, фразеологізмами. Під час сюжетно-рольової гри розвивається діалогічне і монологічне мовлення. У мовленнєвотворчій діяльності діти вживають різні типи зв'язних висловлювань задля вирішення конкретних ігрових, комунікативних ситуацій (міркування, пояснення, відтворення казкових діалогів, складання власних сценаріїв тощо). Мовлення стає більш зрозумілим, виразним, граматично оформленим. Гра сприяє розвитку сюжетоскладання. У процесі підготовки і показу вистави у дітей розвивається зв'язне мовлення, яке має емоційне забарвлення та передбачає широке вживання вербальних і невербальних засобів виразності (адже дошкільники або відтворюють художньо-мовленнєві сюжети і тим самим засвоюють норму в найвищому її прояві, або вправляються в самостійному складанні сюжету, а потім і далі – сценарію театральної вистави).

Принципово важливою виявляється також проблема визначення видів театралізованої діяльності дітей, адже це дає змогу вихователю конкретизувати, вдосконалити процес керування діяльністю дітей.

У різні часи науковці підходили до вирішення цієї проблеми по-різному. Вони визначали види театралізованої діяльності за однією з цих підстав:

- за способом організації (індивідуальні чи колективні ігри);
- за змістом театралізованої діяльності (ігри за сюжетами літературних творів, ігри-драматизації, інсценування);
- за видами ігрового матеріалу (театр ляльок, театр іграшок, пальчиковий театр тощо).

Розглянемо результати аналізу класифікацій театралізованої діяльності у дошкільній педагогіці.

Однією з перших, хто систематизував різні види театралізованої діяльності, була вітчизняний педагог С. Русова. Вона вбачала в ній ефективний засіб розвитку мови і творчих здібностей та визначила такі види драматизації, як руханка і гра, в якій діти часто використовують для своїх забав зміст та словесні вирази тих казок і оповідань, що їм добре знайомі. Також С. Русова визначила два шляхи розвитку мовлення у процесі театралізованих ігор. Якщо діти готують ролі заздалегідь, дослівно вивчають репліки літературних героїв, це, на її думку, сприяє збагаченню словника дошкільників образними літературними виразами. Цей шлях надає драматизації більш літературної форми та краси, але перетворює драматичну гру на вправу навчання мови. Якщо ж гра проводиться без попереднього заучування тексту, за власною інтерпретацією, тоді розвивається словесна творчість дітей, що знаходить прояв у сюжетоскладанні. Цей шлях формує в малюків уміння знаходити слова, характерні для того чи іншого епізоду, героя, полегшує для дітей драматизацію більшості казок.

Основною підставою для виокремлення видів театралізованих ігор (драматизації, інсценування на теми художніх творів), В. Федяєвська вважає міру свободи щодо літературного тексту. Так, інсценування вимагає більш точного відтворення літературного тексту; гра за змістом твору припускає певну долю творчих змін у тексті за бажанням дітей.

Л. Артемова класифікує театралізовані ігри залежно від їх виду та специфічного сюжетно-рольового змісту. Вона пропонує поділити театралізовані ігри на дві основні групи: режисерські ігри та ігри-драматизації. У першому випадку дитина як режисер, водночас "голос за кадром", організовує театральну-ігрове поле, акторами і виконавцями в якому є ляльки. В іншому випадку – актори, сценаристи, режисери – самі діти, які за ходом гри домовляються між собою про те, хто чим буде займатися, хто яку роль виконуватиме.

Деякі дослідники розглядають театралізовану діяльність як ігри за сюжетами літературних творів (Р. Жуковська, В. Захарченко, Ю. Косенко), як творчі рольові ігри (Т. Маркова).

Т. Маркова у своєму дослідженні зазначає, що у творчих рольових іграх, які виникають і розвиваються під впливом прочитаних книжок, діти комбінують уявлення від прослуханих творів із уявленнями, які вони мають про навколишню дійсність, в одному ігровому сюжеті. Зв'язок із текстом літературного твору в таких іграх менш стійкий, і діти мають можливість відобразити в одному ігровому сюжеті не лише зміст будь-якого конкретного твору, а й окремі епізоди з різних літературних джерел, комбінуючи їх з уявленнями про навколишнє зі свого особистого досвіду. Тобто йдеться про сюжетоскладання як спосіб самостійної організації дітьми літературно-мовленнєвого матеріалу – сюжету, сценарію – основи гри. Автор досліджує цей вид ігор як "гру для себе", тобто в ситуації, коли діти не спрямовують зусилля на якнайкращий виступ для глядачів, не беруть на себе ще й подвійну роль автора. Вони грають для себе, щиросердно віддаються ігровій ролі.

У дошкільній педагогіці вчені розрізняють види театру залежно від використання ігрового матеріалу та способу його розміщення: ляльковий, театр маріонеток, пальчиковий театр, театр на фланелеграфі, тіньовий театр, в яких використовують такі матеріали, як іграшки, картинки, ляльки, кокони, топотушки, смикунчики, маріонетки, фланелеграф, фігурки тіньового театру, живі тіні; і які можуть бути розміщені на екрані (театр картинок, тіней, живих тіней), ширмі (пальчиковий, з ляльками бібабо, коконів, ляльок, маріонеток, смикунчиків), на столі (театр ляльок, іграшок, топотушок), на фланелеграфі (фланелеграф).

Як засвідчують науковці та переконає наш власний досвід, майже кожен із цих видів театру має специфічні потенційні можливості щодо розвитку всебічно розвиненої гармонійної особистості.

Висновки. Як показує досвід, у поєднанні з інноваційними педагогічними технологіями театралізована діяльність слугує для розвитку естетично-емоційної сфери, уяви, рухових, комунікативних, пізнавальних, образотворчих, музичних здібностей, становлення грамотного та багатого мовлення, виховання культури поведінки, артистизму, позитивного емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього, активності, ініціативності, почуття гумору, впевненості у собі, охайності та дбайливості.

Виконавська діяльність базується на вмінні актора вжитися в образ, максимально точно відтворити його риси, а також передати стан персонажа, його настрій та відчуття. Опановуючи ці вміння, малята розвивають свою спостережливість, емоційне сприйняття, вчаться співпереживати, коректно висловлювати власні емоції, застосовуючи доречні інтонації, жести та міміку. Артистична діяльність виховує у малят впевненість у собі, спонукає відзначати не лише власні успіхи, а й досягнення інших.

Театралізована діяльність спонукає дітей шукати відображення казкових подій у поведінці людей, переносити у реальне життя засвоєні з інсценівки способи розв'язання проблем, ненав'язливо підводить дитину до самостійних висновків, формує вміння диференціювати добро і зло, бажання робити добрі вчинки.

Література

1. Артемова Л. В. Театр і гра / Л. В. Артемова. – К., 2002. – 291 с.
2. Програма розвитку дитини "Українське довкілля" / О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 264 с.
3. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. – К. : Видавничий дім "Слово", 2010. – 304 с.
4. Макаренко Л. Все про театр і дитячу театралізовану діяльність / Л. Макаренко. – К. : Шкільний світ, 2008.
5. Абрамян В. Ц. Театральна педагогіка / В. Ц. Абрамян. – К. : Лібра, 1996. – 224 с.